

Вищий державний навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
Навчально-науковий юридичний інститут

Конституційне право України

ПРОГРАМА

Нормативної навчальної дисципліни

підготовки бакалавра

галузі знань 081 Право

спеціальності 081 Право

м. Івано-Франківськ

2018

РОЗРОБЛЕНО у Юридичному інституті Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: Розвадовський В.І., завідувач кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права

Обговорено та затверджено Вченою радою Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, «30» вересня 2018 р., протоколом №1

ВСТУП

Програма вивчення нормативної навчальної дисципліни «Конституційне право України» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки «Бакалавра», напрямку підготовки - 6.030401 «Правознавство».

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Конституційне право України» є суспільні відносини, які виникають і діють в процесі здійснення влади народом України, народовладдя, сутність народного, державного і національного суверенітету та форми і механізми реалізації його на практиці, розвиток конституційного процесу, аналіз основ правового статусу особи, конституційних принципів взаємовідносин держави і громадянина, особливості правового становища іноземців, біженців, осіб без громадянства, національних меншин, конституційних основ організації громадянського суспільства.

В умовах становлення в Україні конституціоналізму на основі загальнолюдських цінностей особливим предметом навчальної дисципліни є аналіз сутності, принципів, функцій Конституції, механізму її прийняття та зміни, ролі конституційного законодавства в демократизації суспільних відносин в Україні, у формуванні правової держави і громадянського суспільства. До її предмета також належить аналіз конституційно-правового регулювання статусу політичних партій, громадських об'єднань, масових громадських рухів, юридичного статусу релігійних організацій, засобів масової інформації, інших елементів громадянського суспільства.

Міждисциплінарні зв'язки: Вивчення навчальної дисципліни «Конституційне право України» ґрунтується на знаннях набутих при вивченні наступних дисциплін: «Теорії держави і права», «Юридична деонтологія», «Історія держави і права», «Історія держави і права зарубіжних країн», «Історія політичних і правових учень», «Філософія права». Знання та вміння набуті в результаті вивчення даної навчальної дисципліни стануть основою для вивчення усіх базових галузевих дисциплін та особливо таких, як «Конституційні права, свободи і обов'язки людини і громадянина», «Виборче право України», «Парламенське право України», «Референдне право України», «Конституційне колізійне право».

Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів:

1. Основні положення.
2. Загальні засади конституційного та суспільного ладу України.
3. Організація державної влади в Україні.
4. Конституційно-правові основи територіального устрою, організації місцевого самоврядування та національної безпеки України.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. **Мета навчальної дисципліни:** вивчення студентами теорії конституційного права, освоєння студентами основного категоріального апарату конституційно-правової науки, освоєння студентами системи конституційного законодавства та тенденцій його модернізації у сучасних умовах конституційних перетворень та реформування в Україні, оволодіння студентами вміннями та навичками правового аналізу норм галузі конституційного права та вміннями їх практичного застосування; сприяння формуванню у студентів – юристів конституційного світогляду та конституційної правосвідомості.

1.2. Основними завданнями конституційного права як навчальної дисципліни належить розкриття основоположних політико-правових принципів галузі, тенденцій розвитку окремих конституційних інститутів та конституційного права України в цілому, Особлива увага приділяється основам конституційного ладу, у якому втілюються головні напрями побудови в Україні правової, демократичної держави, взаємовідносин особи і держави, становлення суверенітету народу України та форми його реалізації. Окрім того важливим завданням дисципліни «Конституційне право України» є осмислення студентами таких проблем сучасного державотворення, як верховенство права, економічний, політичний та ідеологічний плюралізм, поділ влади, взаємодія владних структур, пріоритет загальнолюдських цінностей, роль конституційного законодавства в становленні в Україні демократії, правової держави, дієздатного громадянського суспільства, уникнення державотворчих конфліктів.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати :

- поняття і предмет галузі конституційного права;
- місце та роль конституційного права в системі права України;
- методи Конституційного права України;
- історію конституційного розвитку України;
- основні етапи та напрямки новітньої конституційної реформи в Україні;
- Конституційне закріплення форми Української держави;
- поняття Конституційно-правової норми;
- поняття Конституційно-правових відносин;
- систему нормативних джерел галузі конституційного права України;
- систему галузі конституційного права;
- визначення конституції та її сутність;
- поняття конституційного ладу;

- структуру політичної системи України;
- статус української мови як державної мови;
- основи правового статусу людини і громадянина;
- конституційні права, свободи людини і громадянина;
- конституційні обов'язки людини і громадянина;
- інститути та форми демократії;
- конституційну систему органів державної влади України
- поняття територіального устрою держави.

2) вміти:

- аналізувати державно-правові явища і процеси, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між ними, виявляти їх тенденції, шляхи розвитку;
- правильно викладати свої думки про складні юридичні явища;
- виявляти тенденції розвитку держави і права в Україні;
- вірно застосовувати норми та принципи Конституційного права при виконанні службових обов'язків;
- використовувати набуті знання у своїй практичній діяльності;
- правильно формулювати юридичні поняття і категорії;
  - приймаючи участь у процесі поширення правових знань серед населення формувати у громадян повагу до права і закону

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 40 години та 2 кредити ЄКТС.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни **Змістовний модуль 1. Основні положення.**

Тема 1. Конституційне право України - провідна галузь національного права та наукова і навчальна дисципліна.

Поняття галузі конституційного права. Співвідношення термінів «конституційне право» та «державне право». Ознаки галузі конституційного права України. Предмет та метод правового регулювання галузі конституційного права України. Загальна характеристика основних методів конституційного регулювання.

Імперативний та диспозитивний методи в конституційному праві. Метод безпосереднього конституційного закріплення. Методи дозволу, заборони, зобов'язання.

Місце і роль конституційного права в системі національного права України.

Провідна роль галузі конституційного права.

Система конституційного права України. Ознаки системи конституційного права України. Принципи конституційного права України.

Загальні та спеціальні принципи. Конституційно-правові норми: поняття, ознаки, види і особливості. Структура конституційно-правової норми.

Класифікація конституційно-правових норм. Конституційно-правовий інститут.

Класифікація конституційно-правових інститутів. Генеральні, основні та субінститути.

Поняття, предмет та об'єкт науки конституційного права. Становлення науки конституційного права в Україні і основні напрямки її розвитку.

Система науки конституційного права України: загальні питання науки, вчення про конституцію України, загальні засади конституційного ладу України, конституційно-правовий статус особи в Україні, форми безпосередньої демократії, організація державної влади, адміністративно-територіальний устрій, місцеве самоврядування, основи національної безпеки України.

Функції науки конституційного права України. Загальна характеристика основних її функцій політичної, методологічної, ідеологічної, прогностичної, комунікативної, прикладної, інтегративної, експертної.

Методологія науки конституційного права України. Принципи конституційно-правових досліджень. Філософські підходи, загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання в науці конституційного права України. Джерела науки конституційного права України.

«Конституційне право України» як базова навчальна дисципліна. Мета «Конституційного права України» як навчальної дисципліни. Структура навчальної дисципліни «Конституційне право України». Співвідношення Конституційного права України з іншими юридичними науками. Джерела навчальної дисципліни Конституційне право України».

Тема 2. Джерела конституційного права України: поняття, ознаки, види.

Джерела галузі конституційного права України. Ознаки джерел галузі конституційного права України. Критерії класифікації джерел галузі конституційного права України. Види джерел конституційного права України за сутністю, за змістом, за юридичною силою, за формою, за територією дії, за часом дії, за національною приналежністю. Система нормативних джерел галузі конституційного права України.

Місце Конституції України і конституційних законів в системі джерел галузі конституційного права. Класифікація законів. Види підзаконних джерел галузі конституційного права України. Місце актів Конституційного Суду України в системі джерел галузі конституційного права. Колізії в конституційному праві. Акти всеукраїнського референдуму. Постанови Центральної виборчої комісії.

Міжнародні та внутрішньодержавні нормативні договори в системі джерел галузі конституційного права України.

Форма та структура джерел галузі конституційного права України, способи реалізації джерел галузі конституційного права України.

Тема 3. Конституційно-правові відносини та конституційно-правова відповідальність.

Конституційно-правові відносини і їх особливості. Види конституційно-правових відносин. Суб'єкти конституційно-правових відносин. Основні види суб'єктів конституційно-правових відносин: спільності, держава, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, депутати, службові та посадові особи, політичні партії, громадські організації, фізичні особи, підприємства, установи, організації, міжнародні органи і організації, органи самоорганізації населення, засоби масової інформації.

Об'єкти конституційно-правових відносин. Класифікацію об'єктів конституційно-правових відносин.

Права та обов'язки учасників конституційно-правових відносин.

Юридичні факти, як підстави виникнення, зміни і припинення конституційно-правових відносин. Види юридичних фактів. Юридичні дії, юридичні події та стани.

Поняття, характер, підстави та форми конституційно-правової відповідальності. Суб'єкти конституційно-правової відповідальності. Органи державної влади, державні органи, вищі посадові особи, органи і посадові особи органів місцевого самоврядування, фізичні особи.

Юридична відповідальність як особливий вид правовідносин, інститут права, елемент механізму правових гарантій є традиційним предметом наукових досліджень загальної теорії права. Студентам слід зауважити, що юридична відповідальність як правове явище ґрунтовно досліджувалось українськими правознавцями з часу прийняття Конституції 1996 року..

Конституційно-правовій відповідальності властиві загальні та особливі ознаки, що визначають особливості її правової природи.

Узагальнюючи існуючі визначення, конституційно-правової відповідальності можна визначити як самостійний вид юридичної відповідальності, що передбачає заохочення державою позитивного діяння суб'єкта конституційно-правових відносин, наслідки якого перевищують вимоги конституційно-правових приписів, або негативну реакцію держави на конституційний делікт в порядку, встановленому Конституцією та законами України.

Тема 4. Конституція — Основний Закон держави.

Поняття і сутність конституції. Поняття та загальна історія світового конституціоналізму. Юридична і фактична конституція. Юридична конституція у формальному і матеріальному сенсі слова. Предмет регулювання конституції.

Конституція як суспільна цінність.

Функції та класифікація конституцій. Поняття і види функцій конституції.

Юридична функція конституції як нормативно-правового акту.

Політична, економічна та соціальна функції конституції. Ідеологічна (виховна) функція конституції. Правозахисна та обмежувальна функції конституції. Консолідуюча та стабілізуюча функції конституції.

Юридичні властивості конституції. Найвища юридична сила конституції. Політико-правовий та установчий характер конституції.

Особливий порядок розробки і прийняття конституції. Підвищена стабільність конституції, особливий порядок внесення змін до конституції.

Програмність конституції.

Прийняття конституції України. Місце конституції в системі національного законодавства.

Історія конституційного розвитку України. Конституція П.Орлика - перша конституція Української незалежної держави. Конституція УНР від 29 квітня 1918 року. Конституції України радянського періоду. Основні етапи і напрямки конституційної реформи в Україні. Особливості розробки, обговорення і прийняття Конституції України 1996 року.

Політична та конституційна реформи в Україні на сучасному етапі.

Основні чинники, що обумовлюють необхідність реформ. Зміст, спрямованість і взаємозв'язок політичної й конституційної реформ.

Змістовий модуль 2 «Загальні засади конституційного та суспільного ладу України»

Тема 5. Загальні засади конституційного ладу України.

Поняття та основні принципи конституційного ладу і його співвідношення з державним ладом. Конституційний лад - державний лад конституційної держави.

Закріплення конституційного ладу в Конституції України. Людина, її права і свободи, честь і гідність як найвища соціальна цінність. Народний і державний суверенітет: поняття і взаємозв'язок.

Принцип поділу влади. Республіканська форма правління. Політичний ідеологічний та економічний плюралізм. Принцип визнання та гарантування місцевого самоврядування в Україні.

Форми здійснення влади народу. Пряма демократія. Здійснення народовладдя через органи державної влади і органи місцевого самоврядування.

Конституційне закріплення форми Української держави.

Україна - унітарна держава. Поняття і риси унітарної держави. Україна - республіка. Основні риси республіканської форми правління. Види республік.

Особливості республіканської форми правління в Україні. Україна - суверенна та незалежна держава. Україна - демократична держава. Україна правова та соціальна держава.

Конституційна характеристика України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави. Демократична держава та її ознаки. Визнання і гарантування місцевого самоврядування в Україні.

Сучасна концепція соціальної держави. Мета соціальної держави.

Правова держава. Конституційне закріплення ознак України як правової держави. Здійснення державної влади в Україні на засадах її розподілу на законодавчу, виконавчу і судову. Принцип верховенства права - найважливіша ознака правової держави. Верховенство Конституції України по відношенню до всіх інших нормативно-правових актів. Державні символи України. Державний Герб. Державний Прапор. Державний Гімн.

Забезпечення екологічної безпеки і підтримка екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, збереження генофонду Українського народу - конституційний обов'язок держави. Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної і інформаційної безпеки - найважливіші функції держави, справа всього Українського народу.

Економічна система України та її конституційно-правове регулювання.

Україна як держава з ринковою економікою. Економічний плюралізм (багатоманітність) як основа економічної системи України. Форми власності і тенденції їх розвитку в Україні. Державне регулювання економіки і антимонопольне законодавство.

Основні напрямки соціальної політики України. Конституційно-правові основи духовно-культурних відносин: освіта, наука, культура, релігія.

Конституційно-правові основи міжнаціональних відносин. Мовна політика в Україні та її конституційне закріплення. Ідеологічний плюралізм (багатоманітність) як основа духовно-культурних відносин в Україні.

Захист конституційного ладу в Україні. Особливий порядок внесення змін в розділ Конституції України, в якому визначаються загальні основи конституційного ладу. Суб'єкти захисту конституційного ладу України.

Тема 6. Загальні засади конституційного статусу людини і громадянина.

Моделі правового статусу людини і громадянина. Ліберальна, марксистсько-ленінська, мусульманська та модель, яка склалась у звичаєвому праві. Види правового статусу людини і громадянина. Загальний (конституційний), спеціальний (родовий), індивідуальний та галузевий правовий статус.

Поняття та основні принципи правового статусу людини і громадянина та їх закріплення в Конституції України. Визнання та гарантування в Україні прав і свобод людини, закріплених загальною визнаними принципами і нормами міжнародного права. Принцип невідчужуваності природних прав і свобод людини.

Принцип невичерпності прав та свобод людини і громадянина. Принцип свободи людини. Принцип рівності людей і громадян в своїй гідності та правах. Принцип вільного розвитку кожною людиною своєї особистості. Єдність прав та обов'язків.

Міжнародні стандарти прав людини. Міжнародні акти про права людини.

Класифікація міжнародних документів у галузі прав людини.

Загальна характеристика міжнародних документів, що закріплюють становлення та розвиток принципів прав та свобод людини, міжнародні документи універсального характеру, документи регіонального характеру.

Правовий статус закордонних українців. Питання національної комісії з питань закордонних українців. Умови, порядок надання та підстави припинення статусу закордонного українця. Порядок в'їзду та перебування закордонного українця на території України. Гарантії задоволення національно-культурних і мовних потреб закордонного українця.

Тема 7 Громадянство України, правовий статус іноземців, біженців, осіб без громадянства.

Громадянство України: поняття та принципи (їх закріплення в Конституції України і в законодавстві про громадянство). Громадяни України, апатриди та

біпатриди. Правова регламентація питань громадянства України. Закон «Про громадянство України» в редакції Закону від 18 січня 2001 р. (із змінами на 2007 р.). Форми виникнення громадянства України: отримання і визнання громадянства. Категорії осіб, що належать до громадянства України. Документи, які засвідчують належність до громадянства України.

Набуття громадянства України. Підстави набуття громадянства України.

Момент, з якого набувається громадянство України. Набуття громадянства України за народженням чи територіальним походженням. Застосування принципу «крові» та принцип «грунту» при визначенні належності до громадянства України. Вимоги до осіб, що приймаються до громадянства України.

Категорії осіб, які не можуть бути прийняті до громадянства України.

Поновлення у громадянстві України та інші підстави набуття громадянства України.

Громадянство дітей при зміні громадянства батьків.

Припинення громадянства України. Втрата громадянства і вихід з громадянства. Повноваження органів, організацій і посадовців з вирішення питань громадянства України. Виконання рішень, прийнятих з питань громадянства України.

Правовий статус іноземців і осіб без громадянства в Україні. Іноземні громадяни і особи без громадянства (апатриди). Правова регламентація режиму іноземців в Україні. Закони України «Про правовий статус іноземців», «Про біженців», «Про ім.міграцію». Права, свободи і обов'язки іноземців. Депортація іноземців. Екстрадиція іноземців іноземній державі.

Особливості правового статусу окремих категорій іноземців. Поняття «біленець». Підстави та порядок набуття статусу біженця в Україні.

Особливості правового статусу біженців в Україні. Права та обов'язки біженців.

Підстави та юридичні наслідки припинення статусу біженця.

Конституційно-правовий статус національних меншин в Україні.

Тема 8. Основні права, свободи і обов'язки людини і громадян.

Права і свободи людини і громадянина, їх співвідношення.

Конституційні права, свободи людини і громадянина. Класифікація конституційних прав та свобод людини і громадянина. Права людини і права громадянина. Особисті (громадянські) права і свободи. Політичні права і свободи.

Соціальні, економічні, екологічні, культурні права і свободи.

Конституційні гарантії захисту та практичного здійснення прав та свобод людини і громадянина. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини: порядок призначення, повноваження.

Самозахист прав та свобод людини і громадянина. Судовий захист прав та свобод людини і громадянина. Міжнародно-правовий механізм захисту прав та свобод людини і громадянина.

Конституційні обов'язки людини і громадянина. Рівність обов'язків людини і громадянина. Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України.

Турбота про природу та культурну спадщину. Оплата податків і зборів.

Дотримання Конституції України та законів України..

Повага прав і свобод, честі і гідності інших людей.

Тема 9. Конституційно-правове регулювання безпосередньої демократії в Україні.

Поняття та види виборів. Поняття та види виборчого права та виборчої системи.

Виборче право в об'єктивному розумінні. Суб'єктивне виборче право. Активне і пасивне виборче право. Виборча система України.

Принципи виборчого права та їх закріплення в Конституції України.

Принцип вільних виборів. Загальне, рівне і пряме виборче право. Таємне голосування. Гласність та відкритість виборчого процесу.

Поняття виборчого процесу. Стадії виборчого процесу. Призначення виборів, утворення виборчих органів і виборчих округів. Виборчі ділянки.

Порядок реєстрації виборців. Висунення та реєстрація кандидатів.

Передвиборча агітація. Права кандидатів і гарантії їх діяльності.

Голосування. Підрахунок голосів і визначення результатів голосування.

Встановлення результатів виборів. Повторне голосування і повторні вибори.

Визначення та опублікування результатів виборів.

Поняття та види референдумів. Референдна демократія. Принципи референдумів. Імперативний та консультативний референдум (дорадче опитування громадян). Предмети референдумів. Референдум за ініціативою народу, президента чи парламенту. Всеукраїнський чи місцевий референдум.

Обов'язковий та факультативний референдум. Призначення та порядок проведення референдумів. Предмет всеукраїнського референдуму. Правова регламентація організації референдумів і визначення їх результатів. Правові наслідки референдуму. Зміна і скасування рішень, які прийняті на референдумі.

Відповідальність за порушення в організації та проведенні референдумів в Україні.

Тема: 10. Правовий статус політичних партій, громадських організацій та конституційні засади громадянського суспільства в Україні.

Боротьба політичних партій за державну владу у статусі посередника між суспільством та державою. Виникнення й розвиток багатопартійності започаткування участі політичних партій у формуванні органів державної влади.

Правове регулювання статусу політичних громадських організацій в Україні. Спроби створення парламентської більшості у ВРУ. Суперечності ЗУ «Про політичні партії» по відношенню до ЗУ «Про об'єднання громадян». Правовий статус політичних партій та громадських організацій. Статут політичної партії та порядок його прийняття. Членство політичних партій та громадських організацій. Реєстрація політичних партій та громадських організацій. Суб'єкти державного контролю за діяльністю політичних партій та громадських організацій.

Структурні елементи громадянського суспільства. Загальні принципи та ідеї громадянського суспільства. Становлення громадянського суспільства в Україні. Основоположні завдання держави і громадянського суспільства щодо створення умов для забезпечення людиною своїх прав і свобод.

Партнерські відносини суспільства й організацій державної влади. Розвиток інституту громадянського суспільства. Місце державних органів щодо реалізації прав і свобод особи. Види обмежень конституційних прав і свобод.

Змістовий модуль 3 «Організація державної влади в Україні»

Тема 11. Конституційно-правовий статус Верховної Ради України.

Конституційний статус Верховної Ради України. Верховна Рада України - єдиний орган законодавчої влади в Україні, парламент України. Види парламентів. Функції Верховної Ради України. Законодавча функція.

Питання, які визначаються і встановлюються виключно законами України.

Установча і контрольна функції Верховної Ради України. Контрольні повноваження Верховної Ради України щодо Президента України і органів виконавчої влади.

Чисельний склад і структура Верховної Ради України. Дострокове припинення повноважень Верховної Ради України.

Організація Верховної Ради України. Органи і посадови особи Верховної Ради України. Порядок обрання і повноваження Голови Верховної Ради України,

першого заступника і заступника Голови Верховної Ради України. Комітети Верховної Ради України: порядок і принципи формування, перелік, оновлення.

Тимчасові спеціальні і тимчасові слідчі комісії Верховної Ради України.

Порядок роботи Верховної Ради України. Сесія Верховної Ради України. Порядок скликання і проведення сесій Верховної Ради України. Порядок розгляду питань на пленарних засіданнях Верховної Ради України.

Голосування у Верховній Раді України. Правова регламентація організації роботи Верховної Ради України. Законодавство про Регламент Верховної Ради України. Спеціальні процедури у Верховній Раді України.

Поняття та стадії законодавчого процесу. Законодавча ініціатива.

Суб'єкти права законодавчої ініціативи. Попереднє обговорення законопроектів в комітетах Верховної Ради України. Обговорення законопроекту на пленарних засіданнях Верховної Ради України в ході трьох читань. Ухвалення законопроекту. Промульгація закону Президентом України. Введення в дію законів і інших актів Верховної Ради України.

Особливості проходження конституційних законів.

Органи і посадовці при Верховній Раді України. Допоміжний апарат Верховної Ради. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини:

порядок призначення, повноваження. Акти реагування Уповноваженого на факти порушення прав людини. Підстави і порядок дострокового припинення повноважень омбудсмена. Конституційно-правовий статус Рахункової палати.

Тема 12. Конституційно-правовий статус Голови Верховної Ради України.

Теоретичні та історичні засади правового статусу Голови Верховної Ради України. Особливості становлення сучасного Голови Верховної Ради України..

Порівняльна характеристика статусів спікерів Європейських держав та Голови Верховної Ради України. Правове регулювання процедури обрання Голови Верховної Ради України. Загальна характеристика системи повноважень Голови Верховної Ради України. Особливості реалізації сесійних та поза сесійних повноважень Головою Верховної Ради України.

Правовідносини Голови Верховної Ради з Главою держави, Прем'єр - міністром України, судовими органами влади. Механізм реалізації повноважень Голови Верховної Ради України у відносинах з іншими органами публічної влади.

Роль Голови Верховної Ради України у реалізації адміністративно-територіальної реформи в країні.

Припинення повноважень Голови Верховної Ради України.

Тема 13. Правовий статус народного депутата України.

Конституційно-правовий статус народного депутата України. Порядок проведення виборів народних депутатів України.

Несумісність депутатського мандата з іншими видами діяльності. Форми діяльності народного депутата України. Взаємовідносини народного депутата України з виборцями. Депутатська етика. Права народного депутата України у Верховній Раді України. Права народного депутата України на пленарних засіданнях Верховної Ради України. Право народних депутатів України об'єднуватися в депутатські фракції (групи). Права народного депутата України в органах Верховної Ради України. Право депутатського звернення та запиту. Права народного депутата України у взаємовідносинах із органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, об'єднаннями громадян України та іноземних держав. Права народного депутата України у взаємовідносинах із засобами масової інформації, на забезпечення інформацією та на її використання.

Обов'язки народних депутатів України.

Види та загальна характеристика гарантій діяльності народного депутата України. Гарантії трудових прав народного депутата України. Право народного депутата України при поселенні в готель та на транспортне забезпечення.

Депутатська недоторканність.

Дострокове припинення повноважень народного депутата України.

Тема 14. Конституційно-правовий статус Президента України.

Конституційний статус Президента України як глави держави та його місце в механізмі державної влади. Функції та компетенція Президента України.

Загальнодержавне представництво і забезпечення єдності державної влади.

Повноваження Президента України щодо законодавчої влади.

Повноваження Президента України у сфері особистого статусу громадян.

Конституційні основи взаємовідносин Президента України з органами виконавчої влади. Повноваження Президента України у сфері міжнародних відносин, оборони і охорони правопорядку, прав і свобод громадян України.

Акти глави держави. Контрасігнатура актів глави держави.

Порядок обрання Президента України. Юридичні вимоги до кандидатів на пост Президента України. Законодавство про вибори Президента України.

Конституційні підстави і порядок дострокового припинення повноважень Президента України. Відставка Президента України.

Неможливість виконання Президентом України своїх обов'язків за станом здоров'я. Усунення Президента України з поста в порядку імпичменту Верховною Радою України. Виконання обов'язків Президента України у разі дострокового припинення повноважень Президента України.

Конституційний статус Ради національної безпеки та оборони України як координаційного органу при Президенті України. Персональний склад, функції і компетенція Ради національної безпеки і оборони України.

Апарат Президента України.

Тема 15. Органи виконавчої влади в Україні.

Поняття і зміст виконавчої влади. Функції виконавчої влади.

Правозастосовча. Правоохоронна. Контрольна. Координуюча. Система органів виконавчої влади. Кабінет Міністрів України - уряд - вищий орган в системі органів виконавчої влади. Місце Кабінету Міністрів України в механізмі державної влади.

Склад Кабінету Міністрів України. Порядок формування Кабінету Міністрів України. Порядок призначення на посаду Прем'єр-міністра України.

Компетенція Кабінету Міністрів України. Акти Кабінету Міністрів України.

Постанови і розпорядження.

Відповідальність Кабінету Міністрів України. Відставка Прем'єр-міністра України та інших членів Кабінету Міністрів України.

Урядовий апарат. Завдання та функції Секретаріату Кабінету Міністрів України.

Міністерства і інші центральні органи виконавчої влади: структура, порядок формування. Основні задачі і функції міністерств, державних комітетів і відомств.

Система місцевих органів виконавчої влади. Конституційно-правовий статус місцевих державних адміністрацій. Порядок формування, склад і повноваження місцевих державних адміністрацій. Порядок призначення і відповідальність голів місцевих державних адміністрацій. Підстави та порядок припинення повноважень голів місцевих державних адміністрацій.

Взаємовідносини місцевих державних адміністрацій з органами місцевого самоврядування. Особливості організації виконавчої влади у Автономній Республіці Крим та м. Києві.

Тема: 16 Конституційний суд України.

Конституційний Суд України та його місце в механізмі державної влади.

Склад і порядок формування Конституційного Суду України. Юридичні вимоги до кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України.

Повноваження Конституційного Суду України. Процедура розгляду справ Конституційним Судом України. Офіційне тлумачення. Підстави визнання правового акту неконституційним та його юридичні наслідки.

Конституційність міжнародних договорів України. Роль Конституційного Суду України у процедурі внесення змін до Конституції України та у процедурі імпичменту.

Конституційне провадження, його форми і стадії. Суб'єкти і предмет конституційного подання і конституційного звернення. Акти Конституційного Суду України, їх правова природа і значення для політико-правової теорії та практики.

Тема 17. Конституційно-правові основи судової влади в Україні.

Прокуратура.

Конституційні принципи правосуддя в Україні. Соціальна роль та система судової влади. Порядок формування судових органів. Суди загальної юрисдикції. Місцеві суди. Апеляційні суди. Загальні та військові суди.

Спеціалізовані суди. Вищі спеціалізовані суди. Верховний Суд України - найвищий судовий орган в системі судів загальної юрисдикції. Судочинство в Україні. Засади здійснення правосуддя в Україні. Участь професійних суддів, народних засідателів та присяжних у здійсненні правосуддя. Призначення і обрання суддів.

З'їзд суддів України. Конституційно-правовий статус Вищої ради юстиції.

Конституційно-правовий статус суддів. Суддя - носій судової влади.

Порядок призначення і обрання суддів. Припинення повноважень судді.

Підстави і порядок припинення повноважень суддів. Права та обов'язки суддів.

Гарантії незалежності суддів. Дисциплінарна відповідальність суддів.

Конституційний Суд України та його місце в механізмі державної влади.

Склад і порядок формування Конституційного Суду України. Юридичні вимоги до кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України.

Повноваження Конституційного Суду України. Процедура розгляду справ Конституційним Судом України. Офіційне тлумачення. Підстави визнання правового акту неконституційним та його юридичні наслідки.

Конституційність міжнародних договорів України. Роль Конституційного Суду України у процедурі внесення змін до Конституції України та у процедурі імпичменту.

Конституційне провадження, його форми і стадії. Суб'єкти і предмет конституційного подання і конституційного звернення. Акти Конституційного Суду України, їх правова природа і значення для політико-правової теорії та практики

Місце та роль органів прокуратури в системі органів державної влади в Україні. Предмет прокурорського нагляду. Завдання та функції прокуратури. Підтримання державного обвинувачення в суді. Представництво інтересів громадянина або держави в суді. Нагляд за додержанням законів. Строк повноважень та компетенція Генерального прокурора.

Змістовий модуль 4 «Конституційно-правові основи територіального устрою України, організації місцевого самоврядування та національної безпеки і оборони України»

Тема 18. Територіальний устрій України.

Поняття територіального устрою держави. Співвідношення територіального та адміністративно-територіального устрою. Конституційні засади територіального устрою України. Адміністративно-територіальна одиниця. Система адміністративно-територіальних одиниць України. Види адміністративно-територіальних одиниць за географічними ознаками.

Населений пункт. Види населених пунктів. Правовий статус сел., селищ, селищ міського типу, міст. Класифікація міських населених пунктів.

Правовий статус районів, областей.

Автономія: поняття і види. Види і форми територіальної автономії.

Адміністративно-територіальна, національно-територіальна і національно-державна автономія. Форма автономії в Україні. Особливості конституційно-правового статусу міст Києва і Севастополя у складі України.

Порядок вирішення питань, пов'язаних із територіальним устроєм України.

Проблеми реформування адміністративно-територіального устрою.

Тема 19. Конституційно-правові основи місцевого самоврядування в Україні.

Поняття місцевого самоврядування і його політико-правова природа.

Основні наукові концепції місцевого самоврядування. Місцеве самоврядування в системі організації публічної влади на місцях. Місцеве самоврядування і місцеве управління. Міжнародно-правова регламентація питань організації місцевого самоврядування. Європейська хартія про місцеве самоврядування. Визначення ознак місцевого самоврядування в Європейській хартії.

Історія становлення і розвитку місцевого самоврядування в Україні.

Новітній етап розвитку місцевого самоврядування в Україні. Розвиток законодавства про місцеве самоврядування в Україні. Принципи місцевого самоврядування в Україні.

Територіальна, матеріальна і фінансова основи місцевого самоврядування. Фінансова підтримка місцевого самоврядування державою.

Система місцевого самоврядування. Форми здійснення місцевого самоврядування територіальною громадою як суб'єктом муніципальної влади.

Безпосереднє здійснення муніципальної влади територіальною общиною.

Органи і посадовці місцевого самоврядування. Статус сільських, селищних, міських рад як представницьких органів місцевого самоврядування. Компетенція сільської, селищної, міської ради. Статус голів, депутатів і виконавчих органів ради та їх повноваження. Надання органам місцевого самоврядування окремих повноважень органів виконавчої влади, сфера делегованих повноважень.

Відповідальність і підконтрольність органів і посадовців місцевого самоврядування.

Особливості статусу районних і обласних рад як органів місцевого самоврядування, що представляють загальні інтереси територіальних громад сіл, селищ і міст. Компетенція районних і обласних рад.

Рішення органів місцевого самоврядування: порядок прийняття і юридична сила. Припинення і скасування актів органів місцевого самоврядування. Гарантії прав місцевого самоврядування. Судовий захист прав місцевого самоврядування.

Тема 20. Основи національної безпеки та оборони України.

Понятті та принципи національної безпеки України. Основні загрози національним інтересам і національній безпеці України. Основні напрями державної політики з питань національної безпеки

Суб'єкти національної безпеки України. Загальна характеристика повноважень суб'єктів національної безпеки України: Президента України;

Верховної Ради України; Кабінету Міністрів України; Ради національної безпеки і оборони України; міністерств та інших центральних органів виконавчої влади; Національного банку України; судів загальної юрисдикції; прокуратури України; місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування; Збройних Сил України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України.

Об'єкти національної безпеки України: людина і громадянин, суспільство, держава. Система забезпечення національної безпеки України. Рада національної безпеки і оборони в системі забезпечення національної безпеки України.

Поняття та основи організації оборони України. Повноваження органів державної влади, основні функції та завдання органів військового управління, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, обов'язки посадових осіб, права та обов'язки громадян України у сфері оборони.

Підготовка держави та населення до оборони України. Військовий територіальний поділ України.

3. Нормативні акти.

1. Конституція України : прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 141. 30. – Ст. червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996.
2. // Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 р. 799. 53. – Ст. Відомості Верховної Ради України. – 1991.
3. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. 429. 31. – Ст. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990.
4. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. 1918. 32. – Ст. // Офіційний вісник України. – 2005.
5. Конституція Автономної Республіки Крим : прийнята на другій сесії Верховної Ради Автономної Республіки Крим 21 жовтня 1998 р. // Відомості Верховної Ради України. – 43. 5. Ст. – 1999.
6. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 8 липня 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. 701. 146. – Ст. – 2012.
7. Про благодійництво та благодійні організації : Закон України від вересня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. 16 292. 46. – Ст. – 1997.
8. Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим : Закон України від 10 лютого 1998. 29. – Ст. – № лютого 1998 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998.
9. Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів : Закон України від 10 липня 2010 р. // Голос України. – 2010. – 31 лип.
10. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 17 листопада 2011 р. № / 4061-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 10 – Ст. 73.

11. Про вибори Президента України : Закон України від 5 березня 1999р. р. // Відомості Верховної Ради України. – 81. 14. – Ст. – 1999.
12. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. // Відомості Верховної 260. 30. – Ст. Ради України. – 2006.
13. Про Вищу раду юстиції: Закон України від 15 січня 1998 р. // 146. 25. – Ст. Відомості Верховної Ради України. – 1998.
14. Про внесення змін до Конституції України : Закон України від 8 44 2. – Ст. грудня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № (Закон визнано неконституційним згідно з рішенням Конституційного Суду України № 20-рп/2010 від 30.09.2010 р.).
15. Про всеукраїнський та місцевий референдуми : Закон України 33. – від 3 липня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 443. Ст.44
16. Про громадянство України : Закон України від 18 січня 2001 р. 65. 13. – Ст. // Відомості Верховної Ради України. – 2001.
17. Про державно-приватне партнерство : Закон України від 1 липня 1988. 58. – Ст. 2010 р. // Офіц. вісник України. – 2010.
18. Про державну службу : Закон України від 16 лютого 1993 р. // 52. – Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 490. Ст.17
19. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 березня 2004 р. // 29. — Ст. 367. Відомості Верховної Ради України. — 2004.
20. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України 55. – від 1 липня 2010 року // Офіц. вісник України. – 2010. – № 3 Ст. 1840.
21. Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим : Закон України від 23 грудня 1998 р. // Відомості Верховної Ради України. – 43. 5. – Ст. 1999. –
22. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 7 жовтня 58. 9. – Ст. р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 2010
23. Про комітети Верховної Ради України : Закон України від 4 19. – квітня 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 2 Ст. 134.
24. Про Конституційний Суд України : Закон України від 16 жовтня 272. 49. – Ст. р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 1996

25. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 червня 540. 50. – Ст. р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 2004
26. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 24. — Ст. 170. травня 1997 р. // Верховної Ради України. – 1997.
27. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 9 20–21. – квітня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 190. Ст. 69
28. Про молодіжні та дитячі громадські організації : Закон України – 1. від 1 грудня 1998 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 2. Ст. 19
29. Про об'єднання громадян : Закон України від 16 червня 1992 р. 504. 34. – Ст. // Відомості Верховної Ради України. – 1992.
30. Про органи самоорганізації населення : Закон України від 11 254. 48. – Ст. липня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001.
31. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки : Закон України від 9 січня 2007 р. // Відомості 102. 12. – Ст. Верховної Ради України. – 2007.
32. Про політичні партії в Україні : Закон України від 5 квітня 118. 23. – Ст. // Відомості Верховної Ради України. – 2001р.
33. Про правовий статус закордонних українців : Закон України від 25. – 4 березня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 343. Ст.41
34. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22 вересня 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – Ст. 23
35. Про правонаступництво України : Закон України від 12 вересня 617. 46. – Ст. р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991.
36. Про проголошення незалежності України : Постанова Верховної Ради України від 24 серпня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 38. – Ст. 502.
37. Про прокуратуру: Закон України від 5 листопада 1991 р. // 793. 53. – Ст. Відомості Верховної Ради України. – 1991.
38. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : Закон України від 15 вересня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – 397. 45. – Ст.
39. До Конвенції про захист прав Про ратифікацію Протокола № : Закон України людини і основоположних свобод, який стосується смертної кари 13. – від 31 березня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 111. Ст.

40. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10 28. – 17 лют. лютого 2010 р. // *Голос України*. – 2010. – №
41. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України 25. – квітня 1991 р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 1991. – № від 23 283. Ст.
42. Про статус депутатів місцевих рад : Закон України від 11 липня 290. 40. – Ст. р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 2002. – № 2002
43. Про статус народного депутата України : Закон України від – 3. листопада 1992 р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 1993. – № 17 17. Ст.
44. Про столицю України – місто-герой Київ : Закон України від 79. – Ст. 11. січня 1999 р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 1999. – № 15
45. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 липня // *Голос України*. – 2010. – 3 серп. 2010 р.
46. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : – Закон України від 23 грудня 1997 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 99. 20. – Ст. 1998. – №
47. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 1123. 27. – Ст. р. // *Офіційний вісник України*. – 2011. – № березня 2011 17

4. ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА З ДИСЦИПЛІНИ

1. Годованець, Володимир Федорович. Конституційне право України [Текст] : навч. посіб. / В. Ф. Годованець, А. С. Головін. - К. : Персонал, 2011. - 386 с.
2. Демків, Роман Ярославович. Конституційне право України [Текст] : курс лекцій / Р. Я. Демків ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. - Л. : [б. в.], 2012. - 331 с.
3. Конституційне право України [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [В. І. Орленко та ін.] ; за ред. проф. Ю. І. Крегула ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. - 2-ге вид., допов. - К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. - 527 с.
4. Конституційне право України [Текст] : посіб. для підготов. до іспиту / [Ю. Г. Барабаш та ін.] ; за заг. ред. Ю. Г. Барабаша. - Х. : Право, 2012. - 303 с.
5. Конституційне право України у визначеннях та схемах [Текст] : навч. посіб. / Л. В. Гапопенко, Л. М. Осадча ; Держ. податк. служба України, Нац. ун-т держ. податк. служби України. - Ірпінь : Вид-во НУДПСУ, 2012. - 130 с.

6. Нестерович В. Ф. Конституційне право України [Текст] : навч. посіб. з підготовки до самостійної роботи / В. Ф. Нестерович. - Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. - 208 с.

7. Погорілко В.Ф. Конституційне право України: підручник / В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко ; МОНУ ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАНУ ; Київський ун-т права ; за заг. ред. В.Ф. Погорілка. – 2-ге видання, перероб., та доп. – Київ : Правова єдність, 2010. – 432 с.

8. Совгіря, Ольга Володимирівна. Конституційне право України. Повний курс [Текст] : навч. посіб. / О. В. Совгіря, Н. Г. Шукліна. - 2-ге вид., перероб. і допов. - К. : Юрінком Інтер, 2012. - 541 с.

9. Шаптала, Наталя Костянтинівна. Конституційне право України [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. К. Шаптала, Г. В. Задорожня. - Д. : ЛізуновПрес, 2012. - 470с.

Інтернет-ресурси:

1. <http://portal.rada.gov.ua>
Офіційний веб-сайт Верховної Ради України.
2. <http://kmu.gov.ua>
Офіційний веб-сайт Кабінету Міністрів України.
3. <http://ccu.gov.ua>
Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України.
4. <http://president.gov.ua>
Офіційний веб-сайт Президента України.

Додаткова література.

1. Антологія української юридичної думки. Т. 4. Конституційне (державне) право/За ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. -К.: Юридична книга, 2004. - 599 с.
2. *Батанов О. В.* Муніципальне право України: Підручник/За ред. М.О. Баймуратов. - Х.: Одиссей, 2008. - 528 с.
3. *Виборче право України. Навчальний посібник/За заг. ред. В.Ф. Погорілка, М.І. Ставнійчук.* - К.: Парламентське вид-во, 2003.-383 с.
4. Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність. 2-е вид., змінене і доповнене. Упорядник І. О. Кресіна. Відп. ред. Ю. С. Шемшученко. - К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. - 310 с.

5. Конституційне право України: Підручник для студ. вищ. навч. закл./За ред. В.П. Колісника та Ю.Г. Барабаша. - Хл Право, 2008.-416 с. .
6. Конституційне право України: Підручник для юрид. вузівка ред. проф. В.Ф. Погорілка. - 2-е вид., доп. і переопр. - К.: Наукова думка, 2000.-732 с.
7. Конституційне право України: Підручник для студентів ви- щих навч. закладів/За ред. Ю. М. Тодики, В. С. Журавського. – К.ІнЮре, 2002.-544 с.
8. Конституційне право України. Академічний курс: Підручник. У 2т.-Т. 2/Загаг. ред. Ю. С. Шемшученка. - К.: Юридична думка, 2008.-800 с.
9. Конституційні права, свободи і обов'язки людини і громадянина в Україні/За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. К.: Юридична думка, 2008. - 252 с.
10. Конституція незалежної України: Навчальний посібник/Лн ред. В.Ф. Погорілка, Ю.С. Шемшученка, В.О. Євдокимова.- Кл Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Спілки юристів України, 2000.- 428 с.
11. *Кравченко В. В.* Конституційне право України: Навч. посіб. Вид. 6-те, випр. і доп. - К.: Атіка, 2009. - 608 с.
12. Курс конституционного права Украиньї. Том 1. Общая часть: Основьї теории конституционного права. Учебник/Под ред. М. А. Баймуратова и А. В. Батанова. - Х.: Одиссей, 2008. - 672 с.
13. *Мелашенко В.Ф.* Основи конституційного права України: Курс лекцій; для студентів юрид. вузів і факультетів. - К.: Вентурі, 1995. — 240 с.
14. *Погорілко Б.Ф., Федоренко В.Л.* Конституційне право України. Академічний курс: Підручник: У 2 т.- Т. I/За ред. В.Ф. Погорілка. - К.: Юридична думка, 2006. - 544 с.
15. *Погорілко Б.Ф., Федоренко В.Л.* Референдне право України: Навчальний посібник. - К.: Ліра-К, 2006.-366 с.
16. *Погорілко Б.Ф., Федоренко В.Л.* Конституційне право України. Підручник; - К.: ТОВ «Видавництво Ліра-К», 2011. – 527 с.
17. Правова система України: історія, стан та перспективи: У 5 т. - Т. 2: Конституційні засади правової системи України і проблеми її вдосконалення/Ю. П. Битяка. - Х.: Право, 2008. - 728 с.
18. *Скрипнюк О.В.* Конституційне право України: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. - К.: Ін Юре, 2010.-
19. *Скрипнюк О.В.* Курс сучасного конституційного права України: академічне видання, - Х.: Право, 2009. - 468 с.
20. *Совгіря О.Б., Шукліна Н.Г.* Конституційне право України: Навчальний посібник. - К.: Юрінком Інтер, 2007. - 632 с.
21. *Стрижак АЛ.* Конституція України в актах Конституційного Суду України (аналіт. огляд і коментарі). - К.: Ін Юре, 2010. - 631с.
22. *Тодика Ю.Н.* Конституционное право Украиньї: отрасль права, наука, учебная дисциплина: Учебное пособие. - Х.: Фолио, Райдер, 1998.-292 с.
23. *Фрицький О.Ф.* Конституційне право України: Підручник. 3-є вид. доп. і перероб. - К.: Юрінком Інтер, 2006. -512 с.
24. *Чушенко В.І., Заяць І.Я.* Конституційне право України: Підручник. - Кл Ін Юре, 2007. - 488 с.
25. *Шляхтун П.П.* Конституційне право України: Підручник. - К.: Освіта України, 2008. - 592 с.

26. *Шаповал В.М.* Конституційне право зарубіжних країн: акад. ЮІЛІС: Підручник. - К.: Юрінком Інтер, 2008. - 480 с.

Форма підсумкового контролю успішності навчання – *екзамен*.

Засоби діагностики успішності навчання – тестовий контроль, самостійні роботи, модульна контрольна робота.